

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DEĞERLERİNİN VE FONKSİYONEL OLMAYAN TUTUMLARININ BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İRDELENMESİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BİLGİN
Ç.Ü. Eğitim Fakültesi
Psikolojik Danışma ve Rehberlik A.B.D.
ÖZET

Araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin değerlerinin fonksiyonel olmayan tutumlarına etkisini bazı değişkenler açısından incelemektir. Araştırma 2000-2001 öğretim yılı güz döneminde Çukurova Üniversitesi'nin Sınıf Öğretmenliği ve Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalına devam eden 323 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Öğrencilere Fonksiyonel Olmayan Tutumlar Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu uygulanmıştır. Verilerin analizinde Ki Kare ve ANOVA istatistikleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular literatür ışığında tartışılmış ve bazı önerilerde bulunulmuştur.

ANAHTAR SÖZÜKLER: Fonksiyonel olmayan tutumlar, değerler, üniversite öğrencisi.

ABSTRACT:

The main purpose of this study is to investigate the effect of university student's values on their dysfunctional attitudes in terms of some variables. The sample of the study consisted of 323 university students who were attending at the department of Psychological Counseling and Guidance and at the Department of Classroom Teaching of Çukurova University in the fall semester of 2000-2001 educational year. Dysfunctional Attitudes Scale and Personal Information Form were used as the instruments of the study. Chi square and analysis of variance (ANOVA) statistical techniques were utilized to analyze the data. Finding were discussed in light of literature and some suggestions were made.

KEY WORDS: Dysfunctional attitude, values, university student.

Giriş

Bireylerin davranışlarının başlamasında düşünceler önemli bir etkiye sahiptir (Eisen, Kearney, 1995). Bilişsel yaklaşımlara göre düşüncede oluşacak değişikliklerle duygu ve davranışlarda da değişim meydana gelebilir. Bireyin davranışlarındaki bozuklukların düzeltilmesinde düşüncelerin değiştirilmesi başlangıcı oluşturur. Günümüz yaşamında küreselleşmenin etkisiyle insanların birbirinden etkilenmeleri kültür alış verişin hızlanması davranışlara yön verecek düşüncelerde ve değerlerde çeşitliliğe ve karmaşaya yol açmaktadır. Bireyler durağan ve uyumlu değişim gösteren değerlere karşın hızlı ve uyum yapmak için zamanı sınırlı değerlere göre davranımda bulunmakta ve neyi niçin yaptığını kavramadan davranışta bulunmaktadır. Ayrıca çağın getirdiği ekonomik ve sosyal hızlı değişim bireylerin tercihlerini ve yaşam biçimlerini de değiştirmektedir. Günümüzde insanların gerek yaşam kalitelerini arttırmakta gerekse kişilerarası ilişkilerinde kendilerine rehber olacak değerleri değiştirmektedir. İnsanlar yaşam kalitelerini arttırmayı daha fazla para kazanma, daha lüks evde oturma, daha lüks arabaya binme, daha markalı giyinme vb gibi etkenlere bağlamaktadır. Bu düşünce biçimi eğitim felsefelerine de ve eğitim uygulamalarına da yansımıştır. Ülkemiz eğitim uygulamalarında ilk öğretimden itibaren üniversite sınavını kazanmaya yönelik çalışmalarda bulunmakta, dersler bu amaca

yönelik yapılmakta, okulların ve öğrencilerin başarıları bu sınavı kazanmaya göre belirlenmekte, üniversite eğitimi yüksek kazanç sağlamak için bir araç olarak görülmekte, öğrenci öğrendiklerini bu amaçlar çerçevesinde almakta ve çalışmalarını bu doğrultuda yapmaktadır. Bu durum eğitim öğretim yaşamını da etkilemektedir. Öğrencinin okulda öğrenmeyi kendini geliştirmek, kendini gerçekleştirmesine katkıda bulunmak, öğrendiklerini kendi dışındaki dünya için kullanmak yerine akademik başarı elde etmek, yüksek not almak, arkadaşlarından daha başarılı olmak, başkalarını geçmek, ÖSYM sınavını kazanmak vb için yapmasına neden olabilmektedir.

Değerler, davranış ve tutumlara öncülük eder ve bireyin gereksinimleri, sosyal etkileşim gereksinimleri ve grup içinde kalma isteği tarafından etkilenir (Schwartz ve Bilsky, 1987). Öğrencilerin birbirlerini rakip olarak gördükleri yardımlaşma yerine rakibini geçme, arkadaşının kaybetmesini isteme, yakınlık yerine mesafeli ve dikkatli olma, güven yerine güvende şüphe, rahatlık yerine tedirginlik vb işlevsel olmayan, insancılıktan uzaklaşan duygu ve düşünceler oluşmaktadır. Başarı ve kazanım üzerine kurulu bir yaşamın bu beklentilerin tersi başarısızlık ve kaybetme korkusunu içinde bulundurduğu gerçeğini de kabul edebiliriz. Böyle bir gerginlik durumunda bireyin özellikle küçük sınıflarda okuyan küçük yaştaki öğrencilerin kendileri dışındaki etmenlere yüklemleme yapmaları ve şans, kader, dini inanç, anne babayı sorumlu kılmaya çalışmaları sonucu işlevsel olmayan tutumlara sahip olmaları olasılığı artmaktadır.

Yaşantılar insanların kendileri ile ilgili sayılılar ve şemalar oluşturmasına neden olur. Bunlar algıları organize etmek, yönetmek ve davranışı değerlendirmek amacı ile kullanılır. Kişinin yaşantılarını organize etmesi ve yordaması hem gerekli hem de normaldir. Ancak bazı sayılılar katı, aşırı, değişmeye dirençli ve işlevsel değildir.

Bireylerin değerleri ve düşünceleri arasındaki karşılıklı etkileşimsel ilişki irdelenmesi gereken bir ilişkidir. Bu nedenle bilişsel yaklaşımların gözden geçirilmesi gerekmektedir. Ergenlerin işlevsel olmayan düşüncelerinin oluşmasında etkili olan faktörler ile bu faktörlerden biri olan değerlerin bu düşünceler üzerindeki etkisini araştıran çalışmalarda ergenlerin psikolojik problemlerinin arttığı vurgulanmaktadır (Beck, 1972; Beck, 1976; Beck, Rush, Shaw ve Emery, 1979; Beck, 1982; Black, 1996; Dalley ve Bolocofsky, 1992; Darmody, 1991; McHugh ve Wierzbicki, 1998). İnsan davranışını herhangi bir yolla ölçülebilen ve gözlenebilen, bir organizmada yer alan veya bir organizma tarafından yapılan her türlü olgu olarak ele alan bilişsel-davranışçı yaklaşım, psikolojinin konusunu genişleterek duygu, algı, heyecan, düşünme ve problem çözme süreçlerinin önemini vurgulamıştır. Bu yaklaşıma göre öncelikle bilişsel yapı ve süreçlerin çeşitli değerlendirme yöntemleri ile saptanması sonra da davranışı değiştirecek olan düşünce, algı, inanç ve beklentileri etkilemek gerekmektedir (Akt; Bilge, Arslan, 2000).

Ellis'in akılcı olmayan inançlar kavramıyla benzerlikler taşıyan bilişsel çarpıtmalar da yine bilişsel-davranışçı yaklaşımlar içinde yer alan Beck'in Bilişsel Terapi modelinin temel kavramlarından biridir. Bunlar kişinin işlevsel olmayan ve yanlış biçimde düşünmesinin ürünleri olup akılcı olmayan inançlarda olduğu gibi mutlakiyetçi-doğmatik öğeler içermekte ve görgül olmamaları test edilmeden gerçekmiş gibi kabul edilmeleri ile dikkati çekmektedir (Akt: Türküm, 1997). Beck (1976) bilinçliliğin akışında istemeden ortaya çıkan düşünceler ve imgelere "otomatik düşünceler" ismini vermiştir. Eğer

düşünceler olumsuz ve gerçekdışı ise duygusal hastalık ortaya çıkabilir.

Ergenlerin gelişim ödevleri arasında inanç ve değerler sistemi oluşturmak yer almaktadır. Ergen çevresindeki kişi, durum ve nesnelere etkileşimde bulunarak değerler oluşturur ve oluşturduğu değerlerini test eder. Sosyal öğrenme teorisi çocuklar ve ergenlerin inançlarını, problem davranışlarını rol alma, gözlem, imgelem, sosyal pekiştirme, gelecekte olumlu beklenti yoluyla kazandıklarını ileri sürmektedir (Akers, 1977; Bandura, 1986). Çocuklar ve ergenler kültürel değerleri sosyalleşme sürecinde aileden, okuldan, arkadaş gruplarından ve medyadan öğrenmektedir. Değerlerin oluşması ailenin sosyal çevresiyle etkileşimi sonucu oluşur. Değerler ailenin yaşamını ve gelişimini etkiler. Çünkü aileler değerleri, etkinliklerine yaptığı etki, duygularına etkisi ve kendileri için değerlerin törel anlamı yoluyla kültürel şemalarına eklerler (D'andrade, 1984). Çocuğun dünya görüşünün gelişimi ailenin bu şemalarının ve anlamlarının etkisiyle oluşur. Çocuğun yaşantıları ve öğrenmeleri de ailenin şema ve değerleri ile sınırlandırılır (Berg, 1985). Sosyo-ekonomik düzey (SED) çocuğun gelişimi, ailenin değerleri, sosyal yaşam, okul başarısı ve arkadaşlıkları üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir (Elder, Liker, Cross, 1984). Değerlerle sosyal sınıf ve yaş arasında bir ilişki olduğu söylenebilir (Gage ve Christensen, 1990).

İşlevsel olmayan sayılı ya da inançlar genellikle başlangıç çocukluk döneminde olan, yaşam boyu gelişen, oldukça değişmez ve kalıcı özelliktedir. Bireyin ne yaparsa yapsın kendini değerli hissedebilmesi için başkalarının onayının gerektiğine inanması başarılı sayılabilmek için her alanda başarılı olma zorunluluğunu hissetme ya da yaşamda her şeyin kontrol edilebileceğine inanma işlevsel olmayan düşüncelere örnek olarak verilebilir. Bu çeşit fikir ve inançlar sürekli olarak bilişsel çarpıtmalarla desteklenmektedir. İşlevsel olmayan sayılıların özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür; a) Gerçekçi değildir b) katı, uçlarda ve genellenmiştir c) kişinin gerçek performansını ortaya koymasını engeller d) aşırı, uç duygulara neden olur e) yaşanan günlük deneyimlerle değişmezler (Savaşır, Boyacıoğlu ve Kabakçı, 1996)

İşlevsel olmayan sayılılar bir kez harekete geçince bir çok olumsuz otomatik düşünce ortaya çıkar. Buna olumsuz duygular eşlik eder. Kişi nedensellik sorgulamasına başvurmadığı için bu düşünceler kafasını sürekli meşgul eder. Bunlar son olayın yorumlanması, geleceğin yordanması veya geçmiş olayların yeniden etkin olması ile sonuçlanır.

Yaşam olaylarının gücü karmaşıktır. Bu nedenle bilişsel esnekliğe ihtiyaç vardır. Bilişsel esneklik için bireyin değerleri önemli bir rol oynamaktadır. Değerlerin uyum yapmayı kolaylaştırıcı nitelikte olması, bireyin etkileşiminin farkındalığını, yeni durumlara uyum yapabilme yeteneğini ve esneklik durumlarındaki yetkinliğini tanımlar. Daha açık bir ifadeyle, bireyin etkileşiminde kullandığı farklı yöntemlerin ne kadar bilinçli olarak kullandığını, yeni durumlara uyum yapabilme becerisini ve esneklik gerektiren durumlarda yetkinlik beklentisinin veya tutumlarının varlığıyla ilgilidir (Martin, Anderson, 1998).

Garner ve Stein'in (1998) yaptıkları çalışmada aile değerlerinin 18 yaş ergenlerinin problem davranışları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Ergenlerin problem davranışları uyuşturucu kullanımı, suç işleme, okuldan kaçma, cinsel suçlardır. Ailelerin değerleri iki gruba ayrılabilir. Geleneksel/başarı değeri ile insancıl/eşitlikçi değerlerdir. İnsancıl/eşitlikçi olan geleneksel olmayan değerler cinsel eşitlik, pronaturalizm,

materyalizm üzerine kurulu kaliteli bir yaşam tercihidir. Araştırma sonucuna göre geleneksel değerler genellikle ergenleri problem davranışlardan alıkoymaktadır. İnsancıl geleneklere sahip ailelerden gelen ergenlerde ise uyuşturucu kullanımı riski artarken, ergenler suça yönelme davranışlarından uzaklaşıyorlar. Geleneksel olmayan aileler yüksek risk grubunu oluşturmaktadır. Geleneksel olmayan ailelerin uyuşturucu kullanımına karşı olumlu tutumları uyuşturucu kullanımını arttırmaktadır. Diğer risk faktörleri tek ebeveynli aileler, ekonomik güçlükleri olan aileler, disiplin yönetim sorunu olan aileler ile parçalanmış aileler ve streslerdir .

Geleneksel değerlerle geleneksel olmayan değerlere sahip yüksek risk gruplarında olan ailelerde yetişen çocukların benzer sorunları olduğu görülmektedir (Donovan, Jessor, 1985; Donovan, Jessor, Casto, 1991; Jessor, Jessor, 1977). Geleneksel değerlere bağlılığın azalması bağımsızlık değerini arttırmış, kabul edilebilir davranışların azalmasına neden olmuş, geleneksel kurumlara bağlılığı azaltmış, aileye bağlılığı azaltmış, küçük amaç ve başarı değerinin oluşmasına yol açmış, dini inançlarda zayıflamaya neden olmuştur (Garner, Stein, 1998).

Jessor ve Jessor (1977) problem davranış belirtileri teorilerinde Donovan'ın (1991) ve diğer araştırmacıların bu teoriyi destekleyen çalışmalarında geleneksel başarı ve otorite temelli değerlerin azalması, ergenlerde problem davranışların ortaya çıkması eğilimin hızlandığını vurgulamaktadırlar.

Gençler ve aileleri açısından bakıldığında ekonomik ve başarı temelli değerler gençler için daha fazla önemli olmaktadır. Değerlerin çok boyutludur ve bireyi etkileyen değerler topluluğundan söz edilebilir. Ayrıca değerlerle bireyin ve ailesinin diğer özellikleri birlikte ergenin değerler sistemini etkilemektedir. Anneler değerlerin oluşturulmasında babalara oranla daha fazla etkili olmaktadır. Çocuk ve ergenle annenin değerleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur (Garner, Stein, 1998).

Güçlü grup üyeliği problem davranışların oluşması riskini azaltmaktadır. Bireyin anlamlı değerler oluşturabileceği grupların azalması problemlili davranış oluşması riskini arttırmaktadır. Geleneksel başarı ve otoriter değerlerin ergenleri problemlili davranışların oluşmasından korumaktadırlar. Anneleri geleneksel/başarı amaçlı ergenler yüksek akademik amaçlı olmaktadır. Anne-çocuk arasındaki olumlu ilişki ergeni problem davranışların oluşmasından korumaktadır (Garner, Stein, 1998).

Rokeach, Bell ve Ingehart 1950'lerden günümüze kadar geçen sürede Amerika Birleşik Devletleri'nde öğrencilerin değerlerinin değişen yaşam koşullarıyla birlikte değişime uğradığını yaptıkları çalışmalarla belirtmişlerdir (Simmons ve Penn, 1994). Öğrencilerin değişmeyen değerlerinin güçlü olma, başkaldırı, değişim, pasif olma ve yüksek sosyal sınıf olduğu vurgulanmaktadır (Simmons ve Penn, 1994).

Simmons ve Penn (1994)'in yaptıkları çalışmada değerlerin süreç içinde çok önemli değişiklikler göstermemekle beraber önem derecelerinde ve sıralamalarında değişiklik olabileceği saptanmıştır. Bu sonuç Ingehart'ın değerlerin kararlılığı düşüncesini doğrulamaktadır. Örneğin öğrencilerin "dünyanın barış içinde yaşaması" değeri 1970'lerde 1.66, 1980'lerde 1.67, 1990'larda ise 1.74 ortalama göstermektedir. Bu oranlar arasında anlamlı farklılıklar söz konusu olmasa da 1970'lerden 1990'lara doğru öğrencilerin dünyanın barış içinde yaşaması değerleri daha fazla önemsenmektedir. Bu değer 25'ci sıradan 10'cu sıraya yükselmiştir.

Simmons ve Penn 1970 ve 1980 yılları arasında belirgin değişimin pratik, ekonomik ve çalışma merkezli değerlerde olduğunu bildirmektedirler. 1980 ve 1990 yılları arasında ise değerlerde önemli bir değişiklik görülmemiştir. Cinsiyete göre değerler arasında bir farklılık bulunmamıştır (Simmons ve Penn, 1994).

Çağdaş yaşamda meydana gelen , ergenler ve gençler tarafından benimsendiği düşünölen farklı değerler - toplumsal, bireyci, materyalist, pragmatist - bireylerin davranışlarına yön veren düşöncelerin işlevsel olmayan yönde ve sürekli kullanılacak şekilde oluşmasına neden olabilmektedir. Rokeach (1973)'ın belirttiği gibi, değerler, belirli koşullar aranmaksızın sürekliliği olan inançlardır ve bireye özgüdür. Arzu edilen ve bireyin etkinliklerinde uyum yapmasını kolaylaştırmasında kendine güvenmesini sağlayan kavramlardır. Durağan bir nitelik taşıır ve zaman içerisinde çok az değişikliğe uğramaktadırlar. Ergenler için bu değişim çok daha kısa zamanda ve önemli oranda oluşturulabilmektedir. Bireyin yaşamının başlangıcında işlevsel düşönceler oluşturabilmesine yardım edecek değerler bireye kazandırılmazsa uyum yapma yeteneği zayıflayabilir. Aynı zamanda, değerler bireyin davranışlarının ve güdüleyicilerinin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır (Akt: Gage ve Christensen, 1990). Kohlberg'e (1976) göre de çocukların törel değerlerinin gelişimi bilişsel gelişimlerinden de etkilenmektedir (Akt: Gage ve Christensen, 1990). Değerler oluştuktan sonra değişmeye direnç göstermeleri nedeniyle, erken yaşlardan itibaren bireylerde işlevsel ve rasyonel düşöncelerin oluşmasına katkıda bulunacak değerlerin kazandırılmasına özen gösterilmelidir.

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin değerlerini belirlemek, bu değerlerin bazı değişkenlere göre öğrencilerin işlevsel olmayan tutumlarıyla bağlantısını kurmaktır. Üniversite öğrencilerinin değerlerinin ne olduğu ve ne yönde olduğunun saptanmasıyla yaptıkları bilişsel hatalar ve işlevsel olmayan tutumları hakkında bilgi sahibi olunacaktır.

Bu çalışmada, öğrencilerin önem sıralaması yaptıkları farklı nitelikteki değerleri ve fonksiyonel olmayan tutumları bazı değişkenler açısından incelenmektedir.

Yöntem

Örnekleme

Araştırma 2000-2001 öğretim yılı güz döneminde Çukurova Üniversitesi'nin Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği ve Psikolojik Danışma ve Rehberlik anabilim dallarında okumakta olan 323 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Öğrencilere Fonksiyonel Olmayan Tutumlar ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu uygulanmıştır.

Öğrencilerin Kişisel bilgi formuna verdikleri yanıtlarla ilgili bazı demografik ve kişisel bilgilerine ilişkin istatistikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1- Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Değişkenlere Göre Sayıları ve Yüzdeleri

Değişkenler	n	%
Cinsiyet		
Kız	174	53.9
Erkek	149	46.1
Yaş		
17	13	4.0
18	33	10.2
19	76	23.5
20	83	25.7
21	50	15.5
22	33	10.2
23	35	10.8
Sınıf		
1	83	25.7
2	87	26.9
3	82	25.4
4	71	22.0
Ailenin Aylık Geliri		
0-100	70	21.7
101-300	193	59.8
301-600	52	16.1
601-+	8	2.5
Anne Eğitim Durumu		
Okur-yazar değil	105	32.5
İlkokul	149	46.1
Orta okul	22	6.8
Lise	31	9.6
Üniversite	15	4.6
Baba Eğitim Durumu		
Okur-yazar değil	23	7.1
İlkokul	147	45.5
Orta okul	33	10.2
Lise	57	17.6
Üniversite	62	19.2

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin %53.9'nu kız ve %46.1' ni erkek öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin ailelerinin aylık gelirin bakıldığında ailelerin %81.5 nin 300 milyondan daha az aylık gelire sahip olduğu görülmektedir. Annelerin %78.6, babaların ise %52.6 oranında okur yazar olmayan ve ilkokul mezunlarından meydana geldiği görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

1. Fonksiyonel Olmayan Tutumlar Ölçeği (FOTÖ)

Fonksiyonel olmayan tutumları saptamak için Weissman ve Beck (1978) tarafından geliştirilip Şahin ve Şahin (1992) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ölçek 40 maddeden oluşmakta olup 7'li likert tipi bir ölçektir. Weissman ve Beck'in yaptıkları güvenilirlik çalışmalarında iç tutarlılık katsayıları .87 ve .92, madde toplam puan korelasyonları ise .20 ve .50 arasında bulunmuştur. Geçerlik çalışmalarında ise Beck Depresyon Ölçeği ile korelasyonu .30 ve .65, Otomatik düşünceler Ölçeği ile .43 ve .64 olarak bulunmuştur.

Şahin ve Şahin'in Türkiye'de yaptıkları güvenilirlik çalışmasında iç tutarlılık katsayısı 79, madde toplam puan korelasyonları ortalaması ise .34 olarak saptanmıştır. Geçerlik çalışmasında Beck Depresyon Ölçeği ile korelasyonu .19 Otomatik Düşünceler Ölçeği ile .29 korelasyon bulunmuştur.

2. Kişisel Bilgi Formu

Bu araştırmada öğrencilerin özellikleri ve değer tercihleri ile ilgili bilgi toplamak için kişisel bilgi formu geliştirilmiştir. Formda cinsiyet, yaş, sınıf, ailenin aylık geliri, anne ve babanın eğitim düzeyi ve 12 aşamalı olarak derecelendirilebilen değerler yer almıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Uygulamalar 2000-2001 öğretim yılı güz döneminde Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesinde okumakta olan öğrencilerin ders saatlerinde gerçekleştirilmiştir. Öğrencilere araştırmanın amacından söz edilmiş ve yanıtlama biçimi ile ilgili bilgi verilmiştir.

Öğrencilerin kişisel bilgi formunda sorulan değerlerini önem sırasına göre derecelendirmeleri sonucunda ilk üç tercihlerinden biri olarak seçenlerin verdikleri yanıtların istatistikleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2- Öğrencilerin Değerlerine İlişkin Yüzdeler, Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

Değerler	n	%	x	s
Aile sevgisi ve ilgisi	257	79.6	2.44	1.66
Arkadaş ilgisi	42	13.0	5.81	2.14
Yüksek not almak	3	09.0	9.34	2.27
Para	16	4.9	8.64	2.81
Dostluk-dürüstlük	148	45.8	3.94	2.22
Ailenin onayı	31	12.3	6.54	2.50
Öğretmenin sevgisi ve ilgisi	2	0.6	8.83	2.16
Giyim	0	0.0	10.25	2.06
Dini inanç	75	23.2	6.96	3.88
Ülkenin geleceği ve iyiliği	69	21.4	6.24	3.14
Kendi geleceği ve iyiliği	129	39.9	4.29	2.41
Sağlığa özen gösterme	194	60.1	3.34	2.35

Tablo 2’de görüldüğü gibi öğrenciler ailenin sevgisi değerini (%79.6, $X=2.44$) en önemli değer olarak kabul etmektedirler. Sırasıyla sağlık (%60.1; $X=3.34$), dostluk-dürüstlük (%45.8; $X=3.94$), kendi iyiliği ve geleceği (%39.9; $X=4.29$) değerleri önemli değerler olarak vurgulanmaktadır.

Araştırmaya katılan farklı demografik değişkenlere göre öğrencilerin Fonksiyonel Olmayan Tutumlar Ölçeği’nden aldıkları puanların aritmetik ortalama ve standart sapma sonuçları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3- Öğrencilerin Fonksiyonel Olmayan Tutumlar Ölçeğinden Aldıkları Puanlara İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

FOTÖ Puanları			
Değişkenler	N	X	s
Cinsiyet			
Kız	174	131.91	29.28
Erkek	149	133.95	30.29
Yaş			
17	13	135.76	35.87
18	33	138.48	30.51
19	76	136.14	25.41
20	83	132.21	31.60
21	50	136.58	25.16
22	33	121.37	35.97
23	35	126.37	28.68
Sınıf			
1	83	138.39	30.18
2	87	131.65	30.70
3	82	130.93	28.04
4	71	130.07	29.63
Ailenin Aylık Geliri			
0-100	70	131.95	27.27
101-300	193	133.57	32.00
301-600	52	132.23	24.97
601-+	8	127.50	24.86
Annenin eğitim Düzeyi			
Okur-yazar değil	105	134.12	28.74
İlkokul	149	130.39	29.98
Orta okul	22	141.50	29.16
Lise	31	135.16	33.01
Üniversite	15	129.13	28.05
Babanın Eğitim Düzeyi			
Okur-yazar değil	23	130.26	36.35
İlkokul	147	131.85	29.24
Orta okul	33	139.87	29.64
Lise	57	130.05	31.47
Üniversite	62	134.85	26.91

Tablo 3’de erkek öğrencilerin Fonksiyonel Olmayan Tutumlar Ölçeği puanları ortalamalarının ($X=133.95$) kız öğrencilerin ortalamalarından ($X=131.91$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Yaş açısından bakıldığında 18 ($X=138.48$), 19 ($X=136.14$), ve 21 ($X=136.58$) yaşların diğer yaşlara göre Fonksiyonel Olmayan Tutumlar Ölçeği aritmetik

ortalamaları daha yüksek bulunmuştur. Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin FOTÖ aritmetik ortalaması (X=138.39) ile en yüksek ortalamayken, dördüncü sınıf öğrencilerinin FOTÖ aritmetik ortalamaları (X=130.07) ile en düşük ortalama olarak ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin içinde ailesinin aylık geliri 101-300 milyon olanların en yüksek (X=133.57) ortalamaya sahip olduğu, en düşük FOTÖ aritmetik ortalamasının ailesinin aylık geliri 601-+ (X=127.50) olan öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Anne ve baba eğitim düzeyleri orta okul düzeyinde bulunan öğrencilerin (X=141.50, X=139.87) fonksiyonel olmayan tutumları aritmetik ortalamalarının yüksekliği dikkat çekmektedir .

Öğrencilerin Fonksiyonel Olmayan Tutumlar ölçeğinden aldıkları puanların cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, ailenin aylık geliri, anne eğitim düzeyi ve baba eğitim düzeyi değişkenleri açısından değerlendirilmesinde varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. F değerinin anlamlı bulunduğu durumlarda farkın kaynağını saptamak için schaeffe testi kullanılmıştır. Öğrencilerin değerlerinin önem derecelerinin çeşitli değişkenler açısından farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak için Ki Kare tekniği kullanılmıştır. Tüm analizlerde anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmıştır.

Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bulguları, ele alınan değişkenlere göre aşağıda sırasıyla sunulmuş ve yorumları yapılmıştır.

1. Cinsiyete Göre Öğrencilerin Değerlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Öğrencilerin değerlerinin önem derecesinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığının sınanması sonucunda elde edilen bulgular Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4- Cinsiyete Göre Öğrencilerin Değerlerine İlişkin Ki Kare Sonuçları

Cinsiyet Değerler	KIZ		ERKEK		Kİ KARE
	X	s	X	s	
Aile sevgi ve ilgisi	2.13	1.40	2.81	1.86	.03 *
Arkadaş ilgisi	5.54	2.18	6.13	2:04	.02 *
Yüksek not almak	9.15	2.19	9.57	2.36	.31
para	8.63	2.82	8.65	2.82	.22
Dostluk dürtütlük	4.01	2.30	3.85	2.13	.92
Aile onayı	6.23	2.39	6.91	2.57	.25
Öğretmen ilgisi	8.93	2.12	8.71	2.21	.90
Giyime önem verme	10.2	2.15	10.2	1.95	.96
Dini inanç	7.51	3.80	6.32	3.89	.26
Ülkenin iyiliği ve geleceği	6.88	3.06	5.48	3.08	.003 *
Kendi iyiliği ve geleceği	4.09	2.12	4.51	2.69	.41
Sağlığa özen gösterme	3.21	2.16	3.48	2.56	.33

Tablo 4'e bakıldığında aile sevgisi, arkadaş ilgisi ve ülkenin iyiliği ve geleceği değerleri açısından kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı farklılıklar (Ki Kare=.03,

.02, 00.3) bulunmuştur. Bu farklılıklarda kız öğrenciler için aile sevgisi ve arkadaş ilişkilerinin daha önemli olduğu, ülkenin iyiliği ve geleceği değerinin ise erkek öğrenciler için daha fazla önemli olduğu görülmektedir.

Simmons ve Penn'in (1994) yaptıkları araştırmada, değişim gösteren değerlerin cinsiyete göre farklılaşmadığı saptanmıştır. Ancak pratik, ekonomik ve çalışma merkezli değerlerde ise farklılıklar olduğu vurgulanmaktadır. Bu araştırma sonunda elde edilen bulgular ışığı altında kız ve erkek öğrenciler arasında fark bulunan değerler aile sevgisi, arkadaşılışıkisi ve ülkenin iyiliği ve geleceğidir. Kız öğrencilerin aile sevgisi ve arkadaşılışıkisi daha fazla önem vermeleri toplumsal yapının cinsiyet rollerine yönelik beklentisine uygunluk göstermektedir. Toplumsal yapı kadınların sosyal ilişkilerde duygusal beklentilere daha fazla önem vermelerini beklemektedir. Bu nedenle, kız öğrenciler için duygusal tonu ağırlıklı değerler daha fazla önem taşımaktadır. Erkek öğrencilerin önem verdikleri değer olan ülkenin iyiliği ve geleceği değeri erkeksi beklentilerin yansıdığı etkinliği üstlenmeyi tanımlamaktadır. Erkekler bu değerlerle kendilerine verilmiş bulunan başkalarının sorumluluğunu üstlenme ve problem çözme etkinliklerini yerine getirmekte olabilirler. Araştırmanın bu bulgusu ile Simmons ve Penn'in araştırma bulguları arasında bir paralellik görülmektedir.

2. Yaşlara Göre Öğrencilerin Değerlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Öğrencilerin değerlerinin önem derecesinin yaşlara göre farklılaşıp farklılaşmadığının sınanması sonucunda elde edilen bulgular Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5- Yaşa Göre Öğrencilerin Değerlerine İlişkin Ki Kare Sonuçları

Yaş Değerler	17		18		19		20		21		22		23		Ki Kare
	X	s	X	s	X	s	X	s	X	s	X	s	X	s	
Aile sevgi	2.15	1.67	2.72	1.97	1.92	1.11	2.43	1.50	2.42	1.59	2.66	1.68	2.44	2.35	.21
Ark ilgisi	5.15	2.19	5.66	2.28	5.68	2.21	5.94	2.07	6.39	2.20	5.40	2.23	5.81	2.14	.92
Yük not alma	7.07	2.92	8.84	3.02	9.55	1.73	8.97	2.41	9.98	2.14	10.03	1.66	9.54	1.97	.009 *
para	8.15	4.18	8.18	3.33	8.94	2.74	8.69	2.76	8.58	2.52	8.84	2.47	8.37	2.78	.006 *
Dost- dürüst	4.38	3.06	3.72	2.36	4.10	2.43	3.81	2.11	3.86	2.05	4.39	2.01	3.62	2.03	.26
Aile onay	6.53	3.01	6.24	2.94	6.52	2.45	6.67	2.57	6.22	2.31	6.75	2.47	6.85	2.17	.52
Öğrt ilgi	8.69	3.05	9.09	2.86	8.86	2.20	8.65	2.23	8.90	1.68	8.84	1.73	8.91	1.85	.89
giyim	10.15	3.15	9.66	3.00	10.32	1.70	10.34	2.21	10.62	1.41	9.96	2.15	10.22	1.47	.32
Dini inanç	6.84	4.23	6.48	3.60	7.17	3.92	6.89	4.00	4.88	3.75	6.33	4.05	7.91	3.78	.68
Ülk iyi gel	6.61	3.37	6.24	3.50	6.10	2.97	5.96	3.36	6.64	2.98	6.30	3.24	6.42	2.84	.23
Ken iyi gel	4.00	2.13	3.75	2.33	5.01	2.24	4.21	2.38	4.52	2.49	3.60	2.48	3.82	2.54	.40
sağlık	2.23	1.69	3.09	1.94	3.61	2.34	3.46	2.60	3.18	2.27	3.21	1.96	3.42	2.76	.88

Tablo 5 incelendiğinde, yüksek not almak ve para değerleri açısından yaşlar arasında anlamlı farklılıklar (Ki Kare=.009, .006) olduğu saptanmaktadır. Yüksek not almak ve para değerlerinin yaş arttıkça önemli değerler haline geldiği görülmektedir.

Yüksek not almak ve parasal değerlerin yaş ilerledikçe daha önemli duruma

gelmesinin nedenlerinden biri öğrencilerin mezuniyetleri yaklaştıkça okulu bitirme kaygılarının artması olabilir. Bu nedenle öğrencilerin not beklentisi artmakta olabilir. Para ise mezuniyet sonrası yaşam kaygısıyla bağlantılı olabilir. Mezuniyeti yaklaşan öğrenci okul sonrası yaşamın beklentileriyle yüzleşmekte, yaşamını sürdürebilmek için kazanmayı beklediği paranın hesabını yapmakta olabilir. Küçük sınıflarda öğrenciler için para hedefi henüz daha dikkate alınabilecek bir durumda değildir, öncelikle okulunu bitirmek hedeflenmektedir. Garner ve Stein (1998)'ın araştırmalarında gençler için ekonomik başarı temelli değerlerin önemli olduğu bulgusu bu araştırma sonucuyla paralellik göstermektedir.

3. Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Değerlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Öğrencilerin değerlerinin önem derecesinin sınıf düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının sınanması sonucu elde edilen bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6- Sınıf Düzeylerine Göre Öğrencilerin Değerlerine İlişkin Ki Kare Sonuçları

Sınıf düz Değerler	1		2		3		4		Ki Kare
	X	s	X	s	X	s	X	s	
Aile sevgi ve ilgisi	2.44	1.71	2.34	1.53	2.47	1.60	2.53	1.84	.81
Arkadaş ilgisi	5.67	2.33	5.66	1.90	5.67	2.08	6.32	2.21	.46
Yüksek not almak	8.60	2.97	9.37	1.85	9.56	2.03	9.92	1.85	.70
para	8.54	3.30	8.36	2.82	9.08	2.34	8.59	2.67	.95
Dostluk dürüstlük	3.84	2.50	3.91	2.13	3.92	2.11	4.11	2.14	.32
Aile onayı	6.59	3.04	6.49	2.34	6.41	2.21	6.71	2.31	.79
Öğretmen ilgisi	8.39	3.01	9.32	1.71	8.73	1.55	8.87	1.98	.30
Giyime önem verme	9.67	2.89	10.44	1.59	10.58	1.66	10.32	1.69	.17
Dini inanç	6.79	3.88	7.48	3.93	6.69	4.14	6.84	3.51	.01*
Ülkenin iyiliği ve geleceği	5.75	3.28	6.58	2.98	6.21	3.28	6.40	2.99	.45
Kendi iyiliği ve geleceği	4.01	2.36	4.58	2.37	4.70	2.42	3.77	2.40	.63
Sağlığa özen gösterme	3.27	2.41	3.31	2.40	3.50	2.33	3.26	2.30	.19

Tablo 6'ya bakıldığında dini inanç değerine göre öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında Ki Kare sonuçlarına göre anlamlı farklılıklar (Ki Kare=.01) olduğu görülmektedir. İkinci sınıf öğrencileri için diğer sınıf öğrencilerine oranla dini inanç değeri daha önemli bulunmuştur.

Çukurova Üniversitesi öğrencilerinin geldiği toplumsal yapı dikkate alındığında, öğrencilerin moral değerlere yatkın olduğu düşünülebilir. İkinci sınıf öğrencilerinin gerek mesleki eğitimlerine yön verme konusundaki kararsızlıkları gerekse okula uyumları sırasında karşılaştıkları ekonomik, kişilerarası, eğitsel ve kişisel sorunları güçsüzlükler yaşamalarına neden olabilir. Bu öğrencilerin daha önceki yaşamlarında öğrendikleri ve İngelhart (Akt: Simmons ve Penn, 1994)'a göre de değişime karşı dirençli olan moral değerleri bir çözüm aracı olarak kullanmalarına yol açıyor olabilir.

3. Ailelerin Aylık Gelirine Göre Öğrencilerin Değerlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Öğrencilerin değerlerinin önem derecesinin ailelerin aylık gelir düzeyine göre farklılaşp farklılaşmadığının sınanması sonucu elde edilen bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7- Ailelerin Aylık Gelir Düzeylerine Göre Öğrencilerin Değerlerine İlişkin Ki Kare Sonuçları

Aylık Gel Değerler	0-100 milyon		101-300 milyon		301-600 milyon		601++ milyon		Ki Kare
	X	s	X	s	X	s	X	s	
Aile sevgisi ve ilgisi	2.82	1.95	2.44	1.63	2.01	1.30	1.87	1.12	.93
Arkadaş ilgisi	5.88	2.26	5.82	2.12	5.82	2.06	4.75	1.98	.92
Yüksek not almak para	9.28	2.17	9.47	2.30	8.98	2.33	9.25	2.18	.81
	8.40	3.05	8.87	2.72	8.28	2.78	7.50	2.87	.56
Dostluk -dürüstlük	4.02	2.35	3.86	2.09	3.94	2.39	5.12	3.04	.29
Aile onayı	6.87	2.67	6.45	2.41	6.50	2.71	6.25	1.28	.92
Öğretmen ilgisi	8.35	2.11	8.96	2.08	8.88	2.54	9.62	1.06	.51
Giyime önem verme	10.54	1.86	10.24	2.01	9.92	2.43	10.12	2.41	.29
Dini inanç	6.34	3.96	6.99	3.94	7.21	3.54	6.12	2.41	.55
Ülkenin iyiliği ve geleceği	5.37	3.05	6.24	3.10	7.05	3.35	6.62	2.61	.30
Kendi iyiliği ve geleceği	4.68	2.98	4.25	2.21	4.11	2.29	2.75	1.28	.26
Sağlığa özen gösterme	3.72	2.83	3.10	2.06	3.71	2.64	3.25	2.12	.83

Tablo 7’ye bakıldığında öğrencilerin değerlerinin ailelerinin aylık gelir düzeylerine göre anlamlı farklılaşmadığı bulunmuştur.

Öğrencilerin aylık gelirlerinin dışında kendi masraflarını karşılayacak gelirlerinin olması, (burs ve kısa süreli işlerde çalışma), yani ailelerinden gelecek gelirin dışında gelirlerinin olması, bu değişken açısından anlamlı farklılıklar bulunmamasına neden olmuş olabilir.

Öğrencilerin ailelerinin sosyo-ekonomik düzeylerinin öğrencinin değerleri üzerinde etkili olmadığı saptanmıştır. Yapılan çalışmalarda sosyo-ekonomik düzeyin bireyin değerlerinin oluşmasında etkili olduğunu ortaya çıkartmıştır (Elder, Liker ve Cross, 1984). Buna karşın bu araştırmada sosyo-ekonomik düzeyin öğrencilerin değerleri arasında farklılığa yol açmadığı görülmektedir. Bu çelişkili bulguların nedeni ülkemiz gelir düzeyinin, satın alma düzeyinin düşük olmasından kaynaklanabilir. Ayrıca sosyo-ekonomik düzeyin çocuk gelişimi, sosyal yaşam, okul başarısı ve arkadaşlık üzerinde etkili olduğu da ifade edilmektedir (Elder, Liker ve Cross, 1984). Arkadaş ilişkisi, yüksek not almak, öğretmen ilgisi, giyime özen gösterme gibi sosyal yaşamla ilgili değerlerde farklılık çıkmaması da yapılan araştırma bulgularında farklı bir sonuç ortaya koymaktadır. Buna karşın sosyo-ekonomik düzeyin bireyin gelişimi üzerinde çok az etkisinin olduğunu gösteren araştırmalarda vardır (Weisner, Gamier, 1992).

4. Anne Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Değerlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Öğrencilerin değerlerinin önem derecesinin annenin eğitim düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının sınanması sonucu elde edilen bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8- Annenin Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Değerlerine İlişkin Ki Kare Sonuçları

Anne eğitim Düzeyi	Okur-yazar değil		İlkokul		Orta okul		Lise		Üniversite		Ki kare
	X	s	X	s	X	s	X	s	X	s	
Aile sevgisi ve ilgisi	2.87	1.81	2.30	1.56	2.36	1.70	1.96	1.60	2.00	1.13	.82
Arkadaş ilgisi	6.23	1.98	5.73	2.31	4.68	1.49	5.48	1.96	6.00	2.07	.66
Yüksek not almak	9.37	2.23	9.40	2.31	9.72	2.07	8.87	2.45	8.93	2.25	.84
Para	8.67	2.73	9.03	2.68	7.81	3.41	7.45	2.91	8.13	2.89	.14
Dostluk-dürüstlük	3.73	1.96	3.91	2.36	4.00	2.32	4.35	2.30	4.60	2.50	.51
Aile onayı	6.57	2.50	6.50	2.55	6.90	2.32	6.91	2.40	6.60	2.61	.29
Öğretmen ilgisi	8.80	2.05	8.79	2.25	8.54	1.59	9.35	2.27	8.80	2.62	.67
Giyime önem verme	10.28	1.95	10.18	2.19	10.68	1.24	10.12	2.45	10.33	1.67	.92
Dini inanç	6.20	4.18	7.00	3.70	8.31	3.51	8.06	3.66	8.00	3.25	.19
Ülkenin iyiliği ve geleceği	6.24	3.28	5.93	3.05	6.90	2.07	6.74	3.11	7.40	3.22	.15
Kendi iyiliği ve geleceği	4.49	2.59	4.10	2.37	4.77	2.34	3.96	2.18	3.80	1.56	.66
Sağlığa özen gösterme	3.52	2.61	3.34	2.21	3.31	2.66	3.09	2.07	2.33	1.71	.79

Tablo 8 incelendiğinde öğrencilerin değerlerinin annelerinin eğitim düzeylerine göre farklılaşmadığı bulunmuştur.

Annelerin eğitim düzeyinin öğrencilerin değerlerinin belirlenmesinde herhangi bir rol oynamadığı görülmektedir. İngelhart ve Rokeach (1973) değerlerin kazanılmasında ailenin etkisinin önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Annenin değerlerin oluşturulmasında babalara oranla daha fazla etkili olduğu belirtilmektedir. Çocuk ve ergenle annenin değerleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (Garner ve Stein, 1998). Bu sonuca göre ülkemizde annelerin eğitim düzeylerinin farklılaşmasının değerlerde bir farklılığa yol açmadığı sonucuna varılabilir. Bu nedenle öğrencilerin değerleri arasında da farklılıklar bulunamamıştır.

5. Baba Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Değerlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Öğrencilerin değerlerinin önem derecesinin babanın eğitim düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının sınanması sonucu elde edilen bulgular Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9- Babanın Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Değerlerine İlişkin Ki kare Sonuçları

Baba eğitim	Okur-yazar değil		İlkokul		Orta okul		Lise		Üniversite		Ki kare
	X	s	X	s	X	s	X	s	X	s	
Aile sevgisi ve ilgisi	2.91	2.48	2.51	1.50	2.06	1.17	2.43	1.78	2.33	1.77	.10
Arkadaş ilgisi	6.04	2.24	4.03	2.12	5.93	2.46	5.15	1.98	5.70	2.05	.12
Yüksek not almak para	9.47	2.15	9.49	2.36	9.36	2.52	8.87	2.36	9.32	1.87	.83
Dostluk-dürüstlük	9.00	3.13	8.55	2.78	9.36	2.80	9.07	2.65	8.03	2.82	.03 *
Aile onayı	4.26	2.11	3.88	2.11	3.39	2.16	4.26	2.59	3.93	2.20	.71
Öğretmen ilgisi	7.04	2.38	6.76	2.67	6.09	2.35	5.91	2.33	6.66	2.28	.45
Öğretmen ilgisi	8.52	1.56	8.79	2.24	8.57	2.64	8.96	2.14	9.03	1.90	.67
Giyime önem verme	10.17	2.07	10.17	2.19	9.81	2.37	10.45	2.13	10.70	1.56	.55
Dini inanç	6.21	3.84	6.41	3.93	7.48	3.90	7.64	3.95	7.70	3.52	.32
Ülkenin iyiliği ve geleceği	6.00	3.84	6.00	3.15	5.30	3.01	6.61	2.96	7.00	2.95	.16
Kendi iyiliği ve geleceği	4.78	2.84	4.36	2.64	4.21	2.53	4.12	1.70	4.11	2.18	.95
Sağlığa özen gösterme	3.75	3.02	3.20	2.36	3.93	2.42	3.40	2.15	3.09	2.18	.71

Tablo 9'a bakıldığında para değerinin öğrencilerin babalarının eğitim düzeyleri açısından farklılaştığı bulunmuştur (Ki Kare=.03). Babası üniversite mezunu olan öğrencilerin aritmetik ortalaması(X=8.03) en düşük ortalama olarak görülmektedir. Bu durum, babası üniversite mezunu olan öğrenciler için paranın önemli bir değer olduğunu göstermektedir.

Yapılan çalışmalarda sosyo-ekonomik düzeyin bireyin değerlerinin oluşmasında etkili olduğunu ortaya çıkartmıştır (Elder, Liker ve Cross, 1984). Beklenenden farklı olarak babasının eğitim düzeyi yüksek öğrenciler para değerine daha fazla önem vermektedirler. Bunun nedenlerinden biri, bu öğrencilerden beklenenin en az babalarının gelirleri kadar gelir elde etmeleri olabilir. Babaların eğitim düzeyinin yükselmesi gelir düzeylerinin de yükselmesi anlamında kabul edilirse, bu tür öğrencilerin yüksek para kazanma motivasyonuna yöneldikleri düşünülebilir.

7. Öğrencilerin Değerlerinin Önem Derecesine Göre Fonksiyonel Olmayan Tutumlarına İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Öğrencilerin değerlerinin önem derecesine göre Fonksiyonel Olmayan Tutumları Ölçeği puanları arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığına ilişkin bulgular Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10- Öğrencilerin Değerlerine Göre Fonksiyonel Olmayan Tutumlar Ölçeği Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve F değerleri

Önem Derecesi		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	F
Değerler														An.D
1	X s n	133.3 26.06 115	134.9 29.25 84	135.8 33.13 58	127.8 35.09 29	120.6 19.78 11	131.4 36.63 11	116.1 35.79 10	122.5 14.94 2		118.0 1			1.27 .25
2	X s n		137.3 18.54 11	131.4 27.10 31	128.8 30.52 47	136.9 30.06 57	130.1 25.22 58	130.7 31.00 43	135.0 37.65 36	131.9 30.50 24	123.5 27.06 9	179.0 1	151.3 10.11 3	1.22 .27
3	X s n	123.0 1		159.5 30.40 2	113.2 10.24 4	135.8 26.79 6	130.5 36.61 17	126.7 22.05 17	142.5 31.51 29	125.0 30.08 55	130.3 27.8 85	138.5 27.6	133.3 32.32 46	1.98 .02 *
4	X s n	175.0 1	145.5 44.54 2	127.3 33.10 13	148.2 23.28 15	117.4 32.8 15	127.5 30.48 24	131.6 29.08 31	129.2 26.55 33	143.4 27.78 31	128.8 29.50 47	132.4 29.55 57	133.8 30.00 51	1.96 .02 *
5	X s n	128.9 32.54 43	131.3 27.47 63	133.9 32.17 42	133.4 34.49 53	129.8 28.92 38	135.4 30.15 30	137.0 24.21 30	127.7 21.95 14	139.6 13.74 5	153.3 19.85 3			.76 .66
6	X s n	136.0 1	131.8 24.44 10	135.9 23.77 20	131.6 27.79 27	128.3 30.65 46	127.9 24.09 49	135.5 33.84 54	129.8 32.16 46	142.4 27.40 28	123.5 34.53 15	129.5 35.43 10	145.3 24.7 12	1.48 .12
7	X s n	152.0 1		172.0 1	138.2 19.92 5	157.3 17.21 3	140.1 24.74 17	130.1 28.87 39	124.6 28.87 55	126.4 32.06 69	142.3 28.66 54	129.2 29.53 49	140.8 25.27 25	2.72 .002 *
8	X s n				103.5 3.50 2	134.2 22.12 8		124.2 28.88 7	130.8 28.08 14	137.9 31.98 39	128.9 32.25 70	132.2 28.94 83	133.7 28.26 95	1.56 .13
9	X s n	135.8 35.01 38	135.1 31.37 12	128.1 28.12 25	133.2 31.55 20	139.8 31.67 28	131.8 27.74 17	137.8 27.60 16	132.5 24.76 33	135.6 22.80 24	147.2 24.07 15	127.2 32.47 31	123.2 28.85 59	1.83 .04 *
10	X s n	136.1 27.57 11	131.0 36.89 27	135.6 26.77 31	136.9 27.26 37	132.1 27.44 30	129.2 32.92 36	136.2 29.84 32	138.0 27.93 36	122.7 23.64 20	128.3 23.50 17	129.3 34.34 22	125.3 34.16 20	1.11 .35
11	X s n	118.9 28.70 32	132.3 29.70 44	129.3 29.76 53	131.6 29.71 54	138.2 27.17 54	136.0 31.89 30	122.2 29.18 16	149.8 31.32 11	139.3 29.40 18	174.0 22.41 1	129.3 13.31 3	135.3 32.86 3	2.24 .01 *
12	X s n	136.0 30.24 83	129.1 21.23 68	127.9 28.80 43	131.5 24.66 29	125.9 23.87 28	140.6 38.52 28	138.3 27.05 22	133.0 15.55 8	116.2 32.87 5	114.0 1	142.0 18.38 2	138.0 1	1.34 .19

Tablo 10 incelendiğinde, öğrencilerin değerlerinin önem derecesine göre fonksiyonel olmayan tutumlarına ilişkin bazı değerler açısından anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Yüksek not almak, para, öğretmenin ilgisi, dini inanç ve kendi iyiliği ve geleceği değerleri için anlamlı farklılıklar bulunmuştur (.02, .02, .002, .04, .01). Yüksek not almak değeri açısından bakıldığında, öğrencilerin bu değeri birinci sırada tercih ettiklerinde Fonksiyonel Olmayan Tutumlar Ölçeği aritmetik ortalaması ($X=123.0$), 12.ci sırada tercih ettiklerinde ise ($X=133.3$) olduğu görülmektedir. Yüksek not alma değeri daha az önemli duruma geldikçe fonksiyonel olmayan tutum puanlarının aritmetik ortalaması artmaktadır. Bu durum, yüksek not almak önemli oldukça daha az fonksiyonel olmayan tutumun oluştuğunu göstermektedir. Garner ve Stein (1998) başarı temelli değerlerin gençler ve ergenler için önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Öğrenci için yüksek not almak değeri daha az önemli duruma geldikçe fonksiyonel olmayan tutumlarında bir artış meydana gelmektedir. Öğrencilerin öğrenim yaşantılarıyla ilgili sorumluluklarını yüklenmek istemeyişleri, öğrenimin bir parçası olan değerlendirme işleminden de uzaklaşmalarına ve bu yöndeki sorumluluklarını yerine getirmemelerine neden olabilmektedir. Öğrencinin öğrenim yaşamının önemli bir parçası olan ve öğrenme düzeyinin saptanmasına yol açan değerlendirme işlemiyle ilgili oluşturduğu düşünce ve inançlar ki bunlar bu öğrenciler için hoş olmayan anıları çağrıştıracak kaygı ve endişe ile dolu olabilir, bu nedenle öğrencide oluşmuş bulunan değerlendirmeyle ilgili olumsuz düşünce ve inançlar işlevsel olmayan bir sayılıya yol açmış olabilir. Bu nedenle öğrenciler için yükseknot almak daha az önemli hale gelirken bu önemsizlik durumu işlevsel olmayan yani öğrenciyi olumsuz sonuçlara götürücü bir inanç ya da düşünce haline de gelmiş olabilir. Ayrıca öğrenci not ile değerlendirilme kaygısından kaçınma yolu olarak bu işlevsel olmayan sayıyı geliştirmiş olabilir. Öğrencinin kaygısından kaçınmak için geliştirdiği bu işlevsel olmayan sayıltı sonuç olarak işlevsel olmayan yani problem çözmeyen bir düşüncedir ve kalıcılığı söz konusudur. Bu araştırmada öğrencilerin geleneksel değerler olarak nitelendirilebilecek aile sevgi ve onayı, arkadaş ilişkileri, gibi değerler sebebiyle ailelerinden bu gelenekleri aldıkları (Garner ve Stein- 1998) düşünüldüğünde, geleneksel değerli ailelerin aynı zamanda başarıya da önem verdikleri bilinmektedir (Garner ve Stein, 1998). Bu nedenle bu bulgu diğer araştırma bulguları tarafından desteklenmektedir. Ayrıca Zitzow (1992) düşük not almanın öğrencilerin önemli sorunlarından biri olduğunu belirtmektedir.

Para değerinin önem derecesi arttıkça fonksiyonel olmayan tutumlar ölçeği aritmetik ortalamaları yükselmektedir. Parayı birinci sırada tercih edenlerin FOTO aritmetik ortalaması ($X=175.0$), 12.ci sırada tercih edenlerin FOTO aritmetik ortalaması ($X=133.8$) olarak belirlenmiştir. Para değeri önemli duruma geldikçe fonksiyonel olmayan tutumların arttığı görülmektedir. Elder, Liker ve Cross (1984) sosyo-ekonomik düzeyin değerlerin oluşmasında önemli olduğunu vurgulamışlardır. Donovan, Jessor (1985), Donovan, Jessor, Casto, (1991), Jessor, Jessor (1977) insancıl/ eşitlikçi değerlerden biri olarak gösterdikleri materyalist değerleri problem davranışların ortaya çıkmasında önemli bir etken olarak görmekteyler. Bazı araştırmacılar (Beck, 1976; Savaşır, Boyacıoğlu ve Kabakçı, 1996) problemleri davranışların oluşmasında fonksiyonel olmayan tutumların etkili olduğunu vurgulamaktadırlar. Parayı önemli bir değer olarak kabul edenlerin fonksiyonel olmayan tutumlarında artış oluşmaktadır.

Fonksiyonel olmayan tutumlar bilişsel yapının önemli faktörlerinden biridir, bilişsel çarpıtmaların temelini oluşturur. Bireylerin ekonomik değerlere yönelmeleri kişisel ve sosyal değerlerin önemini azaltmakta ve bireylerin birbirini ve başkalarını değerlendirirken bu ekonomik faktörleri kullanmalarına neden olmaktadır. Paranın önemli bir değer olması öğrencilerin işlevsel olmayan düşüncelere daha fazla yönelmelerine neden olmaktadır.

Öğretmen ilgisinin önem derecesi arttıkça fonksiyonel olmayan tutumlar ölçeği puanları ortalaması artmaktadır. Bu değeri birinci sırada önemli gören öğrencilerin FOTÖ aritmetik ortalaması ($X=152.0$), 12.ci sırada tercih edenlerin FOTÖ aritmetik ortalaması ($X=140.8$) olarak saptanmıştır. Öğretmen ilgisi değeri öğrenci için önemli hale geldikçe fonksiyonel olmayan tutumlarının arttığı saptanmıştır. Gage ve Christensen (1990)'e göre ergenler değerleri aileden, okuldan, arkadaş gruplarından ve medyadan öğrenmektedir. Öğrencinin öğretmen ilgisine yönelmesi onay ve destek alma arzusunun ve gereksinimini gösteriyor olabilir. Bu durumda öğrencinin benlik algısının olumlu yönde oluşması için öğretmenin desteği gerekiyor olabilir. Denetim odağının dışsal kaynaklı olduğu düşünülecek olursa, dış denetim odaklılığın fonksiyonel olmayan tutumlara neden olduğu düşünülebilir. Gençlik döneminde bulunan bir bireyin öğretmen ilgisine önem vermesi içinde bulunduğu dönemin bağımsızlık ve kimlik oluşturmuş olma gereklilikleriyle de çelişmektedir. Bu nedenle gelişimsel anlamda bu öğrencilerin fonksiyonel olmayan düşüncelere sahip olmaları kimlik oluşumlarını da olumsuz yönde etkiliyor olabilir. Öğretmen ilgisi değeri öğrencinin beğenilme, kabul edilme, doğru yapma beklentilerinin varlığına işaret ediyor olabilir. Bu durumda öğrenci davranışlarını sorgulamadan, içsel denetimini kullanmadan genellenmiş bir doğru gibi kabul ederek başkalarının kendisi üzerindeki değerlendirmelerini önemseyebilmektedir. Martin ve Anderson (1998) bireyin bilişsel esnekliğe sahip olmamasının yeni durumlara uyum yapabilme yeteneğini engellediğini ve fonksiyonel olmayan tutumların ortaya çıkmasına neden olabileceğini vurgulamaktadır.

Dini inanç değerinin de önem derecesi arttıkça öğrencilerin fonksiyonel olmayan tutumlarının arttığı görülmektedir. Dini inancı birinci sırada tercih eden öğrencilerin FOTÖ aritmetik ortalaması ($X=135.8$), son sırada tercih eden öğrencilerin FOTÖ aritmetik ortalaması ($X=123.2$) olarak bulunmuştur. Dini inanç değerinin önem derecesi arttıkça fonksiyonel olmayan tutumlarının arttığı görülmektedir. Törel değerlerden olan dini inançların doğası gereği durağanlığı, katıllığı, gerçekçilikten uzaklığı, uç duygulara yol açması, değişmemezliği nedeniyle fonksiyonel olmayan düşüncelere yol açması ağırlıklı olarak olası görülebilir. Martin ve Anderson (1998) bireyin bilişsel esnekliğe sahip olmamasının yeni durumlara uyum yapabilme yeteneğini engellediğini ve fonksiyonel olmayan tutumların ortaya çıkmasına neden olabileceğini vurgulamaktadır. Üniversite öğrencilerinin törel gelişimleri açısından gelenek üstü evrenin gerekliliklerinden olan kendi değerler sistemini oluşturması beklenmektedir. Oysa bu işlevsel olmayan düşünce biçimi öğrencinin bu gelişim ödevini yerine getirmesini engelleyebilir.

Öğrencilerin kendi iyiliği ve geleceği değerinin önem derecesi arttıkça fonksiyonel olmayan tutumlarının arttığı görülmektedir. Kendi iyiliği ve geleceği değerini birinci sırada tercih eden öğrencilerin FOTÖ aritmetik ortalaması ($X=118.9$), son sırada tercih edenlerin FOTÖ aritmetik ortalaması ($X=135.3$) olarak görülmektedir.

Jessor ve Jessor (1977) ve Donovan (1991) geleneksel başarı ve otorite temelli değerlerin ergenlerde problemleri davranışların ortaya çıkması eğilimini azalttığını ifade etmişlerdir. Ülkenin iyiliği ve geleceği değerinin geleneksel düşünceyi temsil ettiği düşünüldüğünde kendi iyiliği ve geleceği değerinin Garner ve Stein'in (1998) belirttiği gibi insancı/deşitlikçi bir değer olduğu sonucuna varılabilir. Bu araştırmada, kendi iyiliğini ve geleceğini daha fazla önemseyen öğrencilerin daha az işlevsel olmayan tutumlara sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bulgu ergen ve gençlerin içinde buldukları gelişim döneminin özelliği nedeniyle kendileri dışındaki yaşamla daha az ilgilenmeleri nedeniyle ortaya çıkmış olabilir. Ayrıca çağdaş yaşamın bireyselliğe verdiği önem öğrenciler tarafından da algılanmış ve işlevsel bir düşünce olarak kabul edilmiş olabilir. Öğrencinin kendi geleceği ve iyiliğini önemsemesi ve işlevsel olmayan tutumlarının azlığı ergenlik döneminden kaynaklanabilir. Aynı değer farklı yaş gruplarında farklı sonuçlara neden olabilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın sonucunda kız öğrencilerin aile sevgisi ve ilgisi ile arkadaş ilgisi değerlerini, erkek öğrencilerin ise ülkenin iyiliği ve geleceği değerini kendileri için en önemli değerler olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Öğrencilerin yaşları arttıkça para ve yüksek not almak değerlerinin önemli hale geldiği, ikinci sınıf öğrencilerinin en önemli değer olarak dini inancı gördükleri, babası üniversite mezunu olan öğrenciler için paranın önemli değer olduğu saptanmıştır. Ayrıca, araştırmada öğrencilerin yüksek not alma değerlerinin önemi azaldıkça fonksiyonel olmayan tutumlarının arttığı; para, öğretmen ilgisi, dini inanç ve kendi iyiliği ve geleceği değerlerinin önem derecesi yükseldikçe fonksiyonel olmayan tutumlarının arttığı görülmektedir.

Araştırma bulguları ışığı altında, toplumun cinsiyet rollerinin değerlerin belirlenmesinde egemen olduğu görülmektedir. Kızların değerlerine bakıldığında kişilerarası ilişkilere dayalı değerler olmakta, erkeklerin ise değerlerinin kendilerinin dışında gelişen olgularla ilgili olmaktadır. Öğrencilerin benlik algısının oluşmasında kendi gizli güçlerini dikkate almak yerine başkalarının onay ve desteğini alarak benlik algısı oluşturmaya kalkması üniversite öğrencilerinin içinde buldukları gençlik döneminin kişiliğin oluşumunda oynadığı rollerden kaynaklanmaktadır. Ancak, araştırma sonucu bireyin düşüncelerinin kendi dışındaki faktörler tarafından ağırlıklı olarak belirlendiğini, bu faktörlerin, fonksiyonel olmayan tutum veya düşüncelerin oluşmasında önemli rol oynadığını göstermektedir. Ülkemizin eğitim sisteminin dış denetim odaklı bireyler yetiştirmek üzerine kurulu yaklaşımının da öğrencilerin fonksiyonel olmayan tutumlar geliştirmelerine neden olduğu düşünülebilir. Fonksiyonel olmayan tutumların sorgulanmadan, geçmiş gibi kabul edilmeleri ve dogmatik, mutlakiyetçi özellik göstermesi eğitim sistemimizin yetiştirdiği insan modeliyle benzerlik göstermektedir. Eleştirel düşünmenin öğretim etkinliklerinde kullanılmaması öğrencilerin işlevsel olmayan düşünceleri kolaylıkla benimsemelerine neden olmuş olabilir.

Öğrencilerin bilişsel yapılarının oluşmasında öğretim etkinliklerinde kullanılan yöntemlerin etkili olduğu düşünülerek , öğretmenlerin eleştirel düşünceyi ön plana çıkaran yöntemler kullanması için hizmetiçi eğitim kurslarından geçirilmeleri yararlı olabilir. Öğrencilerin oto-kontrol geliştirmelerini sağlayacak bireysel etkinliklere daha fazla yer

verilebilir. Öğrencilerin kendi davranışlarını kendi kendilerine değerlendirmelerine yönelik beceriler geliştirmelerine yardımcı olacak psikolojik danışma ve rehberlik etkinliklerinde bulunulabilir. Özellikle Öğrencilerin bilişsel yapılarının nasıl işlediği ile ilgili bilgi verme ve bilişsel yeniden yapılandırma temelli psikolojik danışma etkinlikleri yardımıyla öğrencilerin kendi bilişsel hatalarının farkına varmaları ve bunları düzeltme yöntemleri öğretilir.

KAYNAKÇA

- AKERS, R.L (1977). Deviant behavior: a social learning approach (2nd ed). Wodsworth. Belmont. CA.
- BECK, A.T. (1972). **Depression: Causes and treatment**. Philadelphia: University of Pennsylvania Press
- BECK, A.T. (1976). **Cognitive therapy and the emotional disorders**. New York: International Universities Press.
- BECK, A.T. (1982). **Depression: Clinical, experimental and theoretical aspects**. New York: Harper and Row.
- BECK, A.T, RUSH, A.J., SHOW, B.F., EMERGY, G. (1979). **Cognitive therapy of depression**. New York: Guilford Press.
- BERG, D.H. (1985). Reality construction at the family/society interface: The internatization of family themes and value. *Adolescence*, 20, 605-618.
- BİLGE, F., ARSLAN, A. (2000). Akılcı olmayan düşünce düzeyleri farklı üniversite öğrencilerinin problem çözme becerilerinin değerlendirmeleri. **Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi**, 2 (13), 7-19.
- BLACK, S. (1996). Helping depressed students. **Education Digest**, 62 (1), 53-58.
- DALLEY, M.D., BOLOCOFSKY, D.N. (1992). Depressive symptomatology, attributional style, dysfunctional attitude and social competency in adolescents with and without learning disabilities. **School Psychology Review**, 21 (3), 444-459.
- D'ANDRADE, R.G (1984). Cultural meaning systems. in R.A. Schweder and R.A.Levine (Eds). *Culture theory: Essays on mind, self and emotion*. Cambridge University Press. Cambridge, U.K.
- DARMODY, J.P. (1991). The adolescent personality, formal reasing and values. **Adolescence**, 26 (103), 731-743.
- DONOVAN, J., JEŚSOR, R (1985). Structure of problem behavior in adolescence and young adulthood. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53, 890-904.
- DONOVAN, J., JESSOR, R., COSTA, F.M (1991). Adolescent health behavior and conventionality unconventionality: An extension of problem-Behavior Theroy. *Health Psychology*, 10, 52-61.
- EISEN, R.A; KEARNEY, A.C. (1995). *Practitioner's guide to treating fear and anxiety in childern and adolescents*. New Jersey: Jason Aronson Inc.
- ELDER, G.H., LİKER, J.K., CROSS, C.E (1984). Parent-child behavior in the great depression: life course and intergenerational influences, *Life Span Development and Behavior*, 6, 109-158.
- GAGE, M.G., CHRISTENSEN, D.H. (1990). Early adolescents' values about their pets.

- Journal of Psychology Interdisciplinary and Applied**, 124 (4), 417-427.
- GARNER, H.E., STEIN, J.A (1998). Values and the family. *Youth and Society*. 30 (1). 89-121.
- HOLLON, S.D., KENDALL, D.C., LUMRY, A. (1986). Specificity of depressotypic cognitions in clinical depression. **Journal of Abnormal Psychology**, 95, 52-59.
- JESSOR, R., JESSOR ,S.L (1977). *Problem Behavior and psychosocial development*. Academic Press. New York.
- MARTIN, M.M., ANDERSON, C.M (1998). The cognitive flexibility scale: Three validity studies. *Communication Reports*. 11 (1), 1-10.
- McHUGH, K., WIERZBICKI, M. (1998). Prediction of responses to cognitive and behavioral mood inductions. **Journal of Psychology Interdisciplinary and Applied**, 132 (1), 33-43.
- SAVAŞIR, I., BOYACIOĞLU, G., KABAKÇI, E. (1996). **Bilişsel-davranışçı terapiler**. Ankara : Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- SAVAŞIR, I., ŞAHİN, N.H. (1997). **Bilişsel davranışçı terapilerde değerlendirme: sık kullanılan ölçekler**. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- SCHWARTZ, S.H., BILSKY, W (1987). Toward a psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*. 53, 550-562.
- SIMMONS, D.D., PENN, J.R (1994). Stability and sharing of value norms among american student cohort in 1970, 1980 and 1990. **Journal of Social Psychology**., 134 (1), 69-79.

KAYNAKÇA

- Baruch, Y. (1997), "Evaluating Quality and Reputation of Human Resource Management" *Personnel Review*, Aralık-1997, MCB University Press Ltd. s.377.
- Cowan, N. (1987), "Evaluating The Performance of The Personnel Function", *Personnel Management Handbook*, Harper, S., Güwer Publishing Company Ltd. Brookfield.
- Delery J.E, Doty, D.H. (1996), "Modes of Theorizing in Strategic Human Resource Management: Tests of Universalistic, Contingency and Configurational Performance Predictions", *Academy of Management Journal*, Ağustos-1996, C.39, S.4, ss.802-836.
- Elmuti, D,Wayland, R, Kathawala, Y. (1993), "Traditional Performance Appraisal Systems:The Deming Challenge", *Human Resource Management International Digest*, July/August.
- Hodgetts, R.M. (1997), *YÖNETİM Teori, Süreç ve Uygulama* (Çev:Çetin, C, Mutlu, E.C.) Der Yayınevi, İstanbul.
- Huselid, M.A, Jackson, S.E, Schuler, R.S. (1997), "Technical and Strategic Human Resource Management Effectiveness as Determinants of Firm Performance", *Academy of Management Journal*, Şubat-1997, C.40, S.1, ss.171-199.
- Hussey, D.E. (1995), "Human Resource: Strategic Audit", *Rethinking Strategic Management*, John Wiley & Sons Ltd, NewYork.
- Kaplan, R.S, Norton, D.P. (1992), "The Balanced Scorecard-Measures That Drive Performance", *Harvard Business Review*, January-February.
- Newman,W.H. (1985), *Administrative Action-The Techniques of Organization and Management*, (Çev.Kenan Sürgit),Yönetim İşletmelerde ve Kamu Yönetiminde Sevk ve İdare, Yetkin Basım ve Dağıtım A.Ş., Baskı:4, Ankara.
- Pfeffer, J. (1994), *Rekabette Üstünlüğün Sırrı:İnsan*, (Çev:S. GÜL), Sabah Yayınları, Gençlik Yayınları A.Ş., İstanbul.
- Schermerhorn, J.R. (1993), *Management For Productivity*, John Wiley & Sons, Inc. NewYork.
- Werther, W.B, Davis, K. (1994), *Human Resource Management and Personnel Management*, Fourth Edition, McGraw-Hill Inc. NewYork.
- Youndt M.A, Snell, S.A, Dean J.W, Lepak D.P. (1996), "Human Resource Management, manufacturing strategy and firm performance", *Academy of Management Journal*, Ağustos 1996, C.39, S.4, ss.836-867.